

Zlata Bartl (snimio Ivan Šef, fototeka Muzeja grada Koprivnice)

Pavle GAŽI

ZLATA BARTL

(1920.g. – 2008.g.)

skica za grupni portret

*Malu ulicu tražim, običnu, svakodnevnu,
kojom se neopaženi od svijeta,
možemo prošetati i poslije smrti.
Važno je da u njoj, bježeći pred bajkom,
uvijek mogu da se sklone i čovjek i pas.*

Izet Sarajlić

Sve duljoj koloni mrtvih suradnika pridružila se ovoga ljeta i Profesorica. Živjela je životom svoga doba i skromno ga dovela do kraja. Svoju najzreliju životnu energiju i kreativne sposobnosti podarila je našoj „Podravki“ i Podravini. Hvala joj još jednom i hvala svima u čije je društvo trajno i nečujno otišla i s kojima je bila za života emocionalna i stvaralačka poveznica. Zvučalo bi gotovo nepristojno kad bih pokušao predočiti bilo koga od njih na način uobičajene nekrološke kurtoazije. Oni su samo pripadali, i takvima se osjećali, generaciji i vremenu gospodarske i društvene renesanse Podravine, što god pod time podrazumijevali. Njihovo prerano ili zakašnjelo „progonstvo od života“ osiromašuje nas žive a naša se pamćenja sve više pretvaraju u nostalgična sjećanja. Pa kako onda razmišljati i govoriti o mrtvima ako ne želimo njihov život banalizirati, a posljednje ispraćaje i oproštaje pretvoriti u nekrofilске rituale? Znamo li pravedno podijeliti udarce i darove Sudbine, a da ne povrijedimo nečiji emocionalni ego? Pjesnici su otkrili da „smrt nikoga ne uljepšava“ i da „nema tog čovjeka koji nije rob svoje strasti“.

Pokušati ću, neopterećen nametnutim stereotipima nekih Profesoričinih „biografa“ i trendovskih adoranata, predstaviti ju, prije svega, kao čovjeka i kontroverznu metaforu jednog vremena i generacije. Sjećanje na Zlatu Bartl-Profesoricu, jedna je od varijanti priče o nama samima.

Profesoricu poznajem od prvih dana dolaska u naš provincijski gradić. Isto sam tako jedan od onih koji joj je pomogao da se, nakon lutanja i nekih mladenačkih stranputica, privikne živjeti i raditi na podravski način. U ono poslijeratno vrijeme opće oskudice to je značilo osloniti se na skromne uvjete života i na vlastite mogućnosti gospodarske obnove. U gradu je bilo oko pet stotina zaposlenih u industriji (elektromlin, ciglana i „pekmezara“) a oko tisuću u čak tri rudnika, šljunčari, trgovini i šumarstvu. I za takvu nerazvijenu privredu Podravina tada nije raspolagala s dovoljno vlastitog stručnog ka-

dra. Za razliku od nekih visoko školovanih, koji nisu vidjeli svoju životnu i radnu perspektivu ovdje u Podravini, Profesorica, rođena Sarajka, entuzijastički se i brzo uklopila u novu radnu sredinu i svoj dio tereta siromaštva i burnog uzleta „Podravke“ nosila odgovorno sve do umirovljenja. To dramsko doba moglo bi pružiti dobru i poučnu priču o nama Podravicima, ali ću poentirati samo ovo: dok se u drugim sredinama gospodarski razvitak mogao planirati i mjeriti godinama mi smo u Podravki vrijeme mjerili mjesecima, pače danima. Trajno zaostajanje, strah od novog, nepoznatog i strpljivo iščekivanje da će zaostajanje proći jednog dana, samo od sebe, bili su glavna prijetnja Podravini. Odlučili smo stoga u Podravki vrijeme gaziti ili zaobilaziti prečacima. Otvorili smo se poslovnom svijetu, ne izmišljajući nešto što je taj svijet već izmislio, i primijenio u praksi. Tako smo brže otkrivali nove tehnologije i proizvode, marketinški ih integrirali u postojeći privredni sistem i gastronomski prilagodili domaćem i vanjskom tržištu. Dobar primjer su neki dugovječni proizvodi (dehidrirane juhe i dječja hrana), a najtipičniji primjer je „garažna“ Vegeta, nahoče, koje je usputno raslo i predugo bilo u pelenama. Danas je to osamljeni brandirani div, koji u sebi nosi, podjednako, recentnu sigurnost i potencijalnu prijetnju...

Podravka, prije pola stoljeća, je autorsko djelo nekoliko stotina zaposlenih, opismenjenih, doškoloranih na raznim tečajevima, ne više od desetak sa srednjim tehničkim znanjem i otprilike petoricom s akademskim titulama. Prevratnički naum koji smo si nametnuli izgledao je gotovo utopistički u jednoj ruralnoj i u odnosu na industrijalizaciju tradicionalno sumnjičavoj sredini: trenutno se pokrenuti i postati u svemu prvi, veći i bolji od drugih, prestizati, a ne samo sustizati, raditi za sutra, a rezultate imati danas. Mislim da neću pretjerati ako istaknem da je tada tom cijelom impresivnom radnom i stvaralačkom potencijalu najveći doprinos dao egzistencijalni senzibilitet zaposlenih žena. Nije mi namjera da svađam sadašnjost i prošlost, ali ne može se poreći da je osnovni ferment poslovnog i društvenog fenomena Podravke bio i cjelokupni sistem samoupravljanja, ma što god netko o tome danas misli.

Priče o Zlati Bartl ispričane su bezbroj puta, počesto na konstrukcijama oprečnim vjerodostojnosti. Ona nije za to kriva već oni pojedinci koji žele pošto poto retuširati pa i zaobići našu nedavnu prošlost i ljude koji su je oblikovali. Lakše je, ali i odgovornije, pisati o mrtvima, suočiti se s njihovim uspjesima i zabludama jer imaju život za sobom. O živima i mladima ne znamo što ih čeka, ne znamo hoće li znati i moći premostiti svoje rijeke ponornice... Ovakav diskurs ostavljam na savjest profesionalnim kroničarima i povjesničarima.

Potkraj daleke 1955. godine, agronom Stevo Radošević, naš čovjek iz Bakovčica, preporučio nam je za naš mali tvornički labos Zlatu Bartl, profesoricu nastavne kemije, sa znanjem četiri relevantna strana jezika, bez stalnog mjesta boravka i zaposlenja. Bile su to dvojbene preporuke, ali se uprava Podravke, srećom, nije time posebno bavila. Inženjer Radošević bio je tada već poznati i cijenjeni stručnjak za uzgoj duhana i najzaslužniji što je srednja Podravina usvojila komercijalnu proizvodnju kvalitetne i pro-

fitabilne virdžinije. Njegovo ime i doprinos zavičaju nisu, dakako, našli mjesta u našoj selektivnoj memoriji...

U skromnom tvorničkom laboratoriju profesorica Bartl (zaposlena i plaćena kao tehničar, ali tretirana kao inženjer) dobila je skroman posao kontrole tehnološke vode. A onda je došla 1957. godina i Zlata Bartl je postavljena za šeficu laboratorija. Od tada je službeno i kolokvijalno titulirana samo kao „Profesorica“. Na svom novom radnom mjestu preuzela je i dio odgovornosti u redefiniranju i inoviranju cjelokupnog razvojnog modela Podravke. U tom dramatskom razdoblju, kad su se tražili od svih izuzetni naponi i odricanja, Profesorica je entuzijastički prihvatila svoj dio odgovornosti i tereta, dijeleći tako nesigurnu sudbinu s nama ostalima. Ono što je mene tada osobno zabrinjavalo nije bilo samo materijalno stanje poduzeća. Kako Podravku izvući iz stagnacije, tržišno i tehnološki je osposobiti isto tako nije bila za nas nepremostiva nepoznanica. Najveći neprijatelj je bilo vrijeme i siromaštvo u kadrovima. Uz pomoć i podršku lokalne vlasti i države uspjeli smo vrlo brzo prebroditi i ovu rijeku ponornicu.

Kroz poduži niz godina zajedničkog rada i druženja u Profesorici sam otkrio sretan spoj diskretne osobnosti sa zavidnom emocionalnom inteligencijom, radnom kulturom i kreativnim potencijalom. Trebalo je još otkloniti neke strahove, prije svega strah od rizika, razbuditi entuzijazam i stvoriti međusobno povjerenje i poštovanje. U nametnutom radnom tempu i u razvojnim timovima bila je pčela radilica. Počesto hirovita i bosanski svojeglava, sujetna svađalica s kojom sam se često sporio i usput je krotio. Nije mi bilo lako, ali znam da ni njoj nije bilo lako sa mnom. Nismo se tada dijelili ni generacijski, niti hijerarhijski, već se međusobno uvažavali i slušali. Bili smo kompaktni kolektiv. Međutim, kako je Podravka rasla i sve više upošljavala školovane mlade ljude, to su se u njoj „stari“ osjećali sve manjim. Novi kadrovi, koji su odasvud pristizali, nisu bili toliko strpljivi jer su i oni željeli dobiti i iskoristiti svoju šansu. Bila je to nova i vrlo opasna rijeka ponornica koja je prijetila da oslabi kumulirani virilitet kolektiva i umješnost njegove neprekidne transformacije. Shvatili smo, srećom, da se ovakvi generacijski, obrazovni i hijerarhijski dispute mogu uspješno prevladati samo kroz stalni rast i ekspanziju. Bila je to vrlo teška kušnja i za Profesoricu, ali smo je uspjeli riješiti.

Hod po trnju bio je sve više iza nas, išlo se prema zvijezdama. Stvorili smo si ugled, kao najdragocjeniji kapital što ga čovjek može poželjeti. Podravina je propjevala: Podravka za danas, Podravka za sutra, Podravka za svaki dan... Profesorica je, zajedno s brojnim kolegama i radnicima, dobivala tvornička i državna priznanja i odlikovanja, među prvima, u gradu i Podravki, primila je putovnicu i ključeve novog, potpuno opremljenog stana. Ne sjećam se da je ikada izostajala od sindikalno organiziranih izleta kamionom, da bi kao umirovljenik postala strastveni ribič. Uz sve te radne i rekreativne obaveze bila je brižna kći, sestra i teta. Ne jednom je isticala da Podravcima može zahvaliti za sve najljepše i najvrjednije što je u životu postigla i da Podravku voli kao svoju drugu obitelj, a Podravinu osjeća svojim trajnim zavičajem.

Naši povremeni susreti i ležerni razgovori u ugodnom Domu umirovljenika ostajali

su u diskursu humornih tema i anegdota iz prošlosti, rijetko smo dodirivali nepredvidljivu budućnost, a klonili smo se sadašnjosti kao smrtnog grijeha. Profesorica nije bila pričljiva osoba iako je raspolagala bogatom leksikom. Zato sam svoje kontakte pojednostavnio: donio bih joj na većem papiru mnoštvo pitanja, a po odgovore bi došao obično nakon pola godine. Oni su, svaki na posebnom papiriću, bili precizni, u Morse-stilu. Ovakvu vrstu komunikacije rado je prihvaćala, nije bila pod vremenskim ili žurnalističkim pritiskom.

Profesorica i ja nikada nismo otvarali neke teme koje smo, svaki zbog svojih razloga, držali iza zaključanih vrata vlastite intime. Tako na pr. po prvi put sam u ruci imao njezinu Sarajevsku presudu iz 1945. godine, par dana nakon pogreba. U obrazloženju presude stoji da je Zlata Bartl priznala političku inkriminaciju, a zatvorsku kaznu prihvatila bez namjere da se žali. Poznavajući njezine karakterne osobine i etičnost uvjeren sam da je na svoja leđa preuzela tuđi križ...

Profesorica nije željela nositi aureolu političkog mučenika, ma koliko se pojedinci trudili da joj ga nametnu. Znam da se na više načina suprotstavljala i mitu koji se, namjerno, stvarao o njoj kao „izumitelju“ i jedinom autoru nekih Podravkinih uspješnica. Jednom prilikom, prošle godine, neizazvana, pukla je: Znate, Pavle, sa mnom manipuliraju, iskrivljuju ili cenzuriraju moje razgovore, pretvaraju me u nešto što ja ne želim biti, iskorištavaju moju nemoć i starost kao što je bila iskorištena i moja mladost. Nisam želio da taj njezin eksplozivni istup komentiram već sam napomenuo kako ima puno pravo na istinu i svoju staračku taštinu. Ne znam je li to bilo dovoljno, u mom je sjećanju ostala neutješna, ali u poznatom emocionalnom gardu sarajevske „raje“.

U pokušaju portretiranja naše Profesorice navest ću da nagrade nije nikada osobno koristila već ih je primala samo kao priznanja. Živjela je asketski, svojim boemskim stilom. Nije poznavala niti cijenila novac, osjećala se bogatašicom zbog drugih, etičkih, vrijednosti. Nije se pridružila onima koji su Podravku i podravsko gospodarstvo uspjeli pretvoriti u svoj lukulski „švedski“ stol. Časno je zaobišla i ovu rijeku ponornicu, a svojim odlaskom izbjegla je svjedočiti vremenu i ljudima koje je profetski opjevala naša podravska poetesa u svom lamentu o „jatu gladnih škvorcov u obranom vinogradu“.

Profesorica je bila, a možda i nije bila, miljenik Života. U naš grad je došla s jednim malenim, kartonskim koferom. S tim pohabanim koferićem uspjela je poslovno proputovati pola svijeta. Smatrali smo da to ne izgleda baš otmjeno, a ni reprezentativno. U prvoj bogatijoj godini Radnički savjet odobrio je kupnju dva nova trotonca TAM, osobno vozilo Fiat-Zastava 1100 (od 40 KS) te sam uspio uvjeriti članove da tom investicijskom paketu dodaju i jedan kožnati damski kofer. Sjećam se dobro kako se pokojni Ivan Maurinac, šef financijsko-računovodstvene službe, preznojavao tražeći način pronjižavanja ovakvog nedozvoljenog prekoračenja. Ni profesorica nije bila sretna našom „velikodušnom“ odlukom. Odbila je koristiti kofer koji je zaista njoj, onako maleckoj, bio neprimjereno i smiješno veliki. Vjerujem, da bi sve što je posjedovala na dan svoje smrti, stalo u onaj mali koferić s kojim je i došla u naš grad.

Život profesorice Bartl, kao uostalom i životi generičkih Podravkaša, govori o tome kako smo živjeli i radili. Misleći na budućnost zaboravili smo na starost...

Jednom će, nadam se, domaći kroničar ili povjesničar, malo pažljivije istražiti što je sve ova Podravina bila u prošlom stoljeću i tom prilikom otkriti, možda s čuđenjem, Podravce nešto drukčije od ovih novomilenijskih. A možda će čak znati pojasniti i kakvi smo si bili međusobno.

Ovaj svoj nepotpuni „in memoriam“ Zlate Bartl-Profesorice, i ne samo nje, završavam mislju da nije najbitnije kakav smo svijet našli već kakvoga i kome ostavljamo.